

Оксана Леонідівна Шквир,

кандидат педагогічних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто особливості дослідницької функції вчителя початкових класів. Визначено напрями дослідницької діяльності. Проаналізовано концептуальні та структурно-сутнісні зміни в початковій школі, що зумовлюють специфіку дослідницької діяльності вчителя за сучасних умов. Висвітлено основні якості, якими має володіти вчитель-дослідник. Зроблено висновок про необхідність розробки професіограми вчителя-дослідника.

Ключові слова: дослідницька функція, напрями дослідницької діяльності, якості вчителя-дослідника.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стратегія розвитку сучасного українського суспільства, реформування початкової освіти, новий контингент учнів початкових класів та їх батьків зумовлюють необхідність підвищення вимог до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. За останні роки перелік функцій вчителя початкової ланки освіти значно розширився. Серед них важливе місце займає дослідницька функція. Сьогоднішній учитель, як наголошують науковці (В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, О. Сухомлинська), має бути дослідником, готовим до проектування, інновацій та творчості, відповідно він має вміти проводити педагогічні дослідження в школі. Необхідність підготовки вчителя до проведення педагогічних досліджень у майбутній діяльності підтверджується і вимогами Державного стандарту вищої педагогічної професійної освіти. Серед загальних характеристик освіченості фахівця виокремлюють навички володіння сучасними методами пошуку, обробки та

використання інформації у фаховій діяльності. Все це актуалізує проблему підготовки майбутніх учителів до дослідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. У наукових розвідках В. Безрукової, С. Гончаренка, В. Загвязинського, І. Зязюна, Г. Кловак, Л. Набоки, О. Сокурєнко та ін. науково-педагогічні дослідження розглядаються як складова професійної компетентності вчителя. Окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності висвітлюються в дослідженнях В. Борисова, А. Лушнікова, К. Макагон, Л. Макарової, Р. Скульського, Г. Шишкіна та ін. У працях Б. Бокуть, Н. Дідусь, С. Єлканова, Г. Нагорної та ін. розкрито шляхи впровадження в навчальний процес педагогічних вищих навчальних закладів методів та засобів активізації розумової діяльності майбутніх учителів, розвитку навичок самостійного наукового пізнання.

Проте недостатньо вивченими є особливості дослідницької діяльності вчителя початкових класів, врахування яких допоможе розробити професіограму вчителя-дослідника та відповідно визначити ефективні шляхи підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Метою статті є висвітлення особливостей дослідницької діяльності вчителя молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ефективність навчально-виховної роботи вчителя початкових класів залежить від реалізації дослідницької функції. Адже щоб успішно навчати, виховувати та розвивати молодших школярів, учитель має вивчати учнів, їх батьків, умови педагогічної взаємодії та відповідно удосконалювати навчально-виховний процес. Злиття практичної роботи з науково-дослідною призводить до розуміння та правильного пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми – це запорука постійного розумового заглиблення дослідника у суть справи, у конкретні питання навчання і виховання.

Сутність дослідницької функції вчителя полягає у проведенні педагогічних досліджень, за допомогою яких педагог

1. Визначає закономірності навчання та виховання молодших школярів;
2. Вивчає вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх вихованості та розвитку, особливості сімей молодших школярів та сімейного виховання;
3. Виявляє обдарованих, важковиховуваних та інші категорії дітей;
4. Організовує перевірку на науковій основі своїх педагогічних знахідок;
5. Впроваджує передовий педагогічний досвід;
6. Використовує новітні педагогічні технології [1].

Окрім того вчитель, виховуючи учнів початкової школи, має залучати їх до пошукової діяльності, вчити спостерігати, експериментувати, відкривати причинно-наслідкові зв'язки, що є необхідною умовою розумового розвитку молодших школярів та реалізації принципу наступності між початковою, середньою та старшою школою.

На основі вивчення наукових праць (О. Савченко, В. Сухомлинський та ін.), практики сучасної початкової школи нами були визначені такі *напрями дослідницької діяльності вчителя*:

- індивідуальна дослідна робота з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в класі;
- колективна дослідницька діяльність (робота над науковою темою навчального закладу);
- залучення молодших школярів до дослідницької діяльності [1].

На основі вивчення державних документів та праць сучасних учених нами було визначено низку концептуальних та структурно-сутнісних змін, які відбулися у початковій школі та зумовлюють необхідність удосконалення підготовки майбутніх учителів молодших школярів до проведення педагогічних досліджень. Для нашого дослідження це становить науковий інтерес. Тому розкриємо їх.

По-перше, як зазначає О. Савченко, змінився світ дитинства, до школи приходять інші діти (більш інформовані, розкуті, але нерідко непередготовлені до

навчання і спілкування з ровесниками, з ослабленою увагою, здоров'ям та ін.), яких вчити і виховувати значно складніше, ніж попередні покоління [2]. Робота із сучасними дітьми вимагає від вчителя зміни стереотипу сприймання молодшого школяра як такого, котрий хоче в усьому слухатись учителя. Окрім того, збільшилась кількість школярів з порушенням постави, зору, серцево-судинної системи, нервово-психічного здоров'я; у багатьох першокласників важко відбувається процес адаптації до школи. У зв'язку зі збільшенням кількості неблагополучних сімей, зниженням рівня педагогічної освіти батьків, негативним впливом засобів масової комунікації спостерігається зростання дитячої злочинності, соціального сирітства, збільшення чисельності "дітей вулиці", поширення серед них паління, алкоголізму, токсикоманії. *За таких умов вчитель має бути готовий до глибокого вивчення індивідуальних особливостей дітей та їх сімей. Однак сучасних психологічних знань, діагностичних матеріалів і умінь йому бракує.*

По-друге, початкова школа працює в умовах постійних змін, які запроваджуються зверху через модернізацію програм і нові нормативні документи або ініціюються знизу школами, творчими педагогами. Так у 2012 р. було впроваджено нові Державні стандарти початкової загальної освіти, навчальні програми, підручники та посібники для початкових класів. Нестабільність, орієнтація на інновації зовнішнього змісту нерідко посувають на периферію вчительської праці найважливіші цілі початкової ланки щодо навчання і розвитку молодших школярів, яких слід повноцінно досягти саме у ці роки (зокрема, предметні і ключові компетентності, адже без них подальше успішне навчання неможливе) [2]. *Все це вимагає від вчителя наукового мислення, вмінь швидко адаптуватися у новому змісті початкової освіти, проектувати навчально-виховну діяльність за нових умов.*

По-третє, складність і гострота проблеми якості освіти зумовили пошук інноваційних педагогічних технологій, метою яких є оволодіння молодшими школярами такими новоутвореннями цього віку, як уміння вчитися, готовність

(операційна, змістова) для продовження навчання в основній школі, моральна вихованість, позитивний соціальний досвід.

Тому всебічне вивчення і розуміння внутрішнього світу учнів залишається аксіомою якісного навчання і виховання. "Без знання дитини, без глибокого розуміння всієї складності явищ, які відбуваються в її душі, виховання стає сліпим і тому беззмістовним", – зазначав О. Сухомлинський [3, с. 18].

Реалізація особистісного підходу у навчально-виховному процесі здійснюється багатопланово: у врахуванні індивідуальних особливостей дітей, у тому числі стану здоров'я, психологічного, пізнавального, і мовленнєвого розвитку, статевих відмінностей, взаємин із дорослими та іншими дітьми; шляхом гуманізації навчальної взаємодії, суб'єктності стосунків "вчитель-учні". Це передбачає діалогічність і співробітництво у навчально-виховному процесі на засадах взаємної поваги, взаємної залежності та відповідальності, що спонукає дітей до активності, вільного вибору завдань, обміну думками, враженнями, визнає їх право на помилку і самооцінку [2].

Особистісна орієнтація навчання зобов'язує вчителя брати до уваги, що діти мають різні стилі мислення. Учням із рефлексивним стилем потрібен час, щоб розпочати роботу, обдумати, для них важливим є комфорт у часі. Діти яскравого сенсорного типу жваві, активні, але незібрані, їм важко зосередитись. Дітям-візуалам обов'язково треба як слід роздивитися, прочитати, їм важко зосередитись на теоретичному матеріалі; для аудіалів більш важливим є слухове сприймання; для дітей з тактильним стилем – рухова діяльність.

Освоєння ідей особистісно зорієнтованого навчання вимагає оновлення психологічних знань учителя, оволодіння діагностичними вміннями, передбачає застосування природовідповідних методик.

По-четверте, задоволення вимог Державного стандарту в умовах масової початкової освіти об'єктивно зумовлює потребу для кожного вчителя досконалого оволодіння набором ефективних технологій предметного і загальнонавчального значення.

Технологічний підхід включає систему дій вчителя і учнів, спрямованих на досягнення наперед визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [4]. Технологія навчання повинна мати чіткі процесуальні характеристики (що, як і у якій послідовності, у якому обсязі слід робити), щоб кожен учитель, застосувавши її, міг досягти запланованого результату. У цьому відмінність технологічного підходу від звичайних методичних рекомендацій, які пропонують описові орієнтири. Технології можуть змінюватися у змістовій частині і частотності завдань, залежно від результатів оперативного зворотного зв'язку, але вони мають бути застосовані повністю, а не за окремими елементами. В умовах чіткого визначення у нових програмах вимог до навчальних досягнень учнів відбувається виразна переорієнтація методики з опису процесу діяльності на процедури досягнення конкретного результату. Вимога до вчителя не "вчити", а "навчати" стає соціально і професійно обов'язковою в контексті запровадження моніторингу якості початкової освіти. Погоджуємося із думкою О. Савченко, що високої якості початкової освіти можна досягти у кожній школі, якщо там працює колектив однодумців, панує дух партнерства, взаємної підтримки та дослідництва [2]. *Тому необхідно, щоб учитель умів відповідно до поставленої мети підбирати або розробляти педагогічні технології, вмів працювати в команді однодумців.*

По-п'яте, відповідно до нових вимог під час атестації вчителі мають представляти результати дослідницької роботи над вирішенням окремої проблеми свого класу. *Це можуть бути дослідницькі проекти, навчально-методичні матеріали, методичні рекомендації, публікації у фахових виданнях тощо.* Однак аналіз результатів атестації вчителів початкової школи, які здобули по закінченню вищого навчального закладу різні освітньо-кваліфікаційні рівні, свідчить про те, що хоча педагоги і проводять дослідницьку роботу в класі, але вона часто носить інтуїтивний, поверховий, безсистемний характер. Учителі не готові до теоретичного обґрунтування власних практичних здобутків, оскільки відчувають труднощі в описі

результатів досліджень, формулюванні висновків, математичній обробці даних та графічній інтерпретації результатів.

Отже, дослідницька функція вчителя має певну специфіку, що зумовлює необхідність володіння педагогами відповідними знаннями з психології, психодіагностики та уміннями проектувати навчально-виховну діяльність, підбирати та розробляти педагогічні технології, обробляти та оформляти результати дослідницької роботи.

Окрім того, для проведення педагогічних досліджень учитель-дослідник повинен володіти певними *особистісними та діловими якостями*. За визначенням В. Шейка, Н. Кушнарєнко, І. Руснака, С. Романюк [5;6] такими основними якостями є допитливість, спостережливість, відчуття нового, зацікавленість у справі, дисциплінованість, ретельність, відповідальність, організаторські здібності, комунікабельність, доброзичливість, честолюбство. Науковці розкрили сутність цих якостей на основі аналізу діяльності студента як дослідника. Ми спробували дати характеристику цим якостям відповідно до специфіки виконання вчителем початкової школи дослідницької функції (таблиця).

Таблиця – Основні якості, що відповідають статусу вчителя-дослідника

<i>Особистісні та ділові якості</i>	<i>Основні характеристики</i>
Допитливість	Прагнення підвищувати рівень професійних знань, якості початкової освіти. Виявляти причини результатів навчання та виховання молодших школярів. Інтерес до новинок спеціальної літератури
Спостережливість	Вміння знаходити у дослідженому явищі загальні та істотні ознаки, помічати відмінності, співставляти факти
Ініціативність	Прагнення до постійного вдосконалення навчально-виховного процесу. Пошук ефективних педагогічних технологій. Вміння приймати самостійні рішення та втілювати їх у педагогічну реальність
Відчуття нового	Прагнення до інновацій та активна підтримка нового. Винахідницький і творчий характер професійної діяльності
Зацікавленість у справі	Захопленість педагогічною діяльністю. Інтерес у високих результатах навчально-виховної роботи з учнями. Готовність співпрацювати з іншими педагогами з метою пошуку ефективних засобів та шляхів професійної діяльності
Дисциплінованість	Своєчасне виконання запланованого педагогічного дослідження

Продовження таблиці

<i>Особистісні та ділові якості</i>	<i>Основні характеристики</i>
Відповідальність	Вміння нести відповідальність за якість проведення педагогічних досліджень
Організаторські здібності	Вміння організувати свою та учнівську дослідницьку діяльність. Раціональне ведення записів
Комунікбельність	Вміння налагоджувати зв'язки з різними за віком, характером і посадою людьми
Доброчливість	Ввічливість, чемність, люб'язність, здатність до створення психологічного комфорту
Честолюбство	Прагнення здобути славу, мати популярність і можливість просування по службі

Висновки. Отже, дослідницька діяльність вчителя молодших школярів має свою специфіку. Зміни, які відбуваються у початковій школі, актуалізують проблему підготовки майбутніх учителів до дослідницької діяльності, а також визначають комплекс якостей, знань, умінь та навичок, яким має володіти сучасний учитель-дослідник.

Важливою педагогічною умовою організації роботи з підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності є розробка професіограми вчителя-дослідника, що являє собою науковий опис виду праці та включає найбільш суттєві особистісні якості, професійні знання, уміння і навички, необхідні та достатні для виконання дослідницької функції вчителя.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Тому подальших наукових розвідок потребує дослідження питання професіограми вчителя-дослідника початкових класів.

Список використаної літератури

1. Шквир, О. Л. Методика педагогічного дослідження у початковій школі: теорія та науково-педагогічні задачі : навч. посіб. / О. Л. Шквир. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – 50 с.
2. Савченко, О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Савченко // Початкова школа. – 2009. – № 8. – С. 1–6.
3. Сухомлинський, В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1973. – 288 с.

4. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – [2-е вид., допов. і перероб.]. – Житомир : ЖДПУ, 2003. – 483 с.
5. Кушнарєнко, Н. Н. Документоведєние / Н. Н. Кушнарєнко : учеб для вузов культуры. – [2-е изд., перераб. и доп.] – К. : Знання, КОО, 2000. – 460 с.
6. Руснак, І. С. Магістерська робота з педагогіки : навч.-метод. посіб / І. С. Руснак, С. З. Романюк. – Чернівці : Букрек, 2009. – 208 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, профєсор Галус О. М.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014.

Шквыр О. Л. Специфика исследовательской деятельности учителя начальной школы

В статье рассмотрены особенности исследовательской функции учителя начальных классов. Определены направления исследовательской деятельности. Проанализированы концептуальные и структурно-сущностные изменения в начальной школе, что определяют специфику исследовательской деятельности учителя в современных условиях. Осветлены основные качества, которыми должен владеть учитель-исследователь. Сделан вывод о необходимости разработки профессиограммы учителя-исследователя.

Ключевые слова: *исследовательская функция, направления исследовательской деятельности, качества учителя-исследователя.*

Shkvyr O. L. Specificity of the Research Activity of the Primary School Teacher

The attention in the article is accentuated on the fact that in the state documents about education, among general characteristics of professional's culture, skills of mastering of the modern methods of search, processing and using information in professional activity have been singled out. Besides peculiarities of research activity of a primary school teacher under the new conditions and preparation of the future teachers to conducting pedagogical researches are not sufficiently studied. All this makes the problem of preparation of the future teachers to the research activity topical.

Peculiarities of research function of primary school teacher have been studied in the article. Its essence is in conducting pedagogical researches as for determination of regularities of teaching and upbringing junior schoolchildren; study the age and individual peculiarities of the pupils, level of their good breeding and development, peculiarities of junior schoolchildren's families and family upbringing; detection of gifted, wild children and other categories of children; organization of control on the scientific basis own pedagogical findings; introduction of leading pedagogical experience; usage of new pedagogical technologies.

The directions of research activity are determined: individual research activity aiming to improve educational process in the class; collective research activity (activity on the scientific topic of educational establishment); attraction of junior schoolchildren to the research activity.

Conceptual and structural-essential changes in primary school, which cause specificity of the teacher's research activity under the modern conditions, have been analyzed. Complex of knowledge, abilities and skills, which should modern teacher-researcher possess has been determined: knowledge of psychology, diagnostic methods, abilities to project educational activity, choose and work out pedagogical technologies, process and design the results of the research work.

The main qualities, which the teacher-researcher should possess, have been cleared out: curiosity, power of observation, initiativeness, feeling of new, bias, disciplined state, responsibility, organizational abilities, communicativeness, good will, ambition.

The conclusion about the necessity of working out job analysis of the teacher-researcher has been made.

Keywords: *research function, directions of research activity, qualities of teacher-researcher.*